ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Irisova Farangiz Azizbek qizi

Samarqand davlat pedagogika institute

Musiqa ta'limi va san'at mutaxasisligi 2-kurs magistranti

Ixtisoslik shifri: 70110601

O‘QUVCHILARNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLGAN HOLDA TEXNIK MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH

Annotatsiya (o‘zbek tilida)

Mazkur maqolada musiqa maktablarining fortepiano sinflarida texnik mashg‘ulotlarni, o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish masalasi ilmiy-amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqotda yoshga xos psixofiziologik omillar, motorika rivoji, e’tibor va ish xotirasi, eshitish-nazorat ko‘nikmalari, motivatsiya hamda o‘quvchining ijro tajribasi texnik o‘sishning asosiy determinantlari sifatida talqin qilinadi.

Metodologik asos sifatida pedagogik kuzatuv, o‘quv amaliyoti tahlili hamda sinf sharoitida qo‘llaniladigan mashqlarni strukturaviy rejalashtirish yondashuvi tanlandi. Natijalarda texnik mashg‘ulotlarni mikrotsikl asosida rejalashtirish, “maqsad–vosita–nazorat–aks aloqa” zanjiri orqali individuallashtirish, turli tipdagi o‘quvchilar uchun mashqlar bankini tuzish, xatolar profilini yuritish va haftalik monitoringni joriy etish bo‘yicha amaliy model taklif etiladi.

Xulosada fortepiano texnikasini shakllantirishning samaradorligi o‘qituvchining diagnostik kompetensiyasi, mashg‘ulotlar mazmunini moslashtirish, yuklama dozasi va psixologik qo‘llab-quvvatlash bilan bevosita bog‘liqligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar

fortepiano sinfi, texnik mashg‘ulot, individuallashtirish, motorika, mikrotsikl, mashqlar banki, pedagogik diagnostika, ijro nazorati.

Аннотация (rus tilida)

В статье рассматривается организация технических занятий в фортепианных классах детских музыкальных школ с учетом индивидуальных особенностей учащихся. Анализируются возрастные психофизиологические факторы, развитие моторики, внимание и рабочая память, слуховой контроль, мотивация и исполнительский опыт как ключевые детерминанты технического роста.

В качестве методологической базы использованы педагогическое наблюдение, анализ учебной практики и структурное планирование упражнений в условиях класса. В результатах предложена практическая модель: планирование технической работы по принципу микроцикла, индивидуализация через цепочку “цель–средство–контроль–обратная связь”, создание банка упражнений для различных типов учащихся, ведение профиля ошибок и недельный мониторинг.

В заключении обоснована зависимость эффективности формирования фортепианной техники от диагностической компетентности преподавателя, адаптации содержания занятий, дозировки нагрузки и психологической поддержки.

Ключевые слова

фортепианный класс, технические занятия, индивидуализация, моторика, микроцикл, банк упражнений, педагогическая диагностика, исполнительский контроль.

Abstract (ingliz tilida)

This article examines how to organize technical practice in piano classes of children's music schools while taking learners' individual characteristics into account. Age-related psychophysiological factors, motor development, attention and working memory, auditory self-monitoring, motivation, and performance experience are discussed as major determinants of technical progress.

The methodology relies on pedagogical observation, analysis of teaching practice, and structured planning of exercises in classroom settings. The results propose a practical model: microcycle-based planning of technical work, individualized instruction through a "goal–means–control–feedback" chain, development of an exercise bank for different learner types, maintenance of an error profile, and weekly monitoring.

The conclusion argues that the effectiveness of piano technique formation depends directly on the teacher's diagnostic competence, adaptive content design, workload dosing, and psychological support.

Keywords

piano class, technical practice, individualization, motor skills, microcycle, exercise bank, pedagogical diagnostics, performance monitoring.

KIRISH.

Bugungi kunda musiqa maktablarining fortepiano sinflarida "texnika" tushunchasi ko‘pincha tezlik, barqaror ritm, aniq artikulyatsiya va barmoq mustaqilligi bilan chegaralanib talqin qilinadi. Ammo amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi texnikasi — bu faqat muskul-harakat apparati "tezroq ishlashi" emas, balki eshitish nazorati, ichki tasavvur, diqqatni boshqarish, harakatni rejalash va emosional barqarorlikning yagona tizimidir. Shuning uchun texnik mashg‘ulotlarni bir xil qolipda tashkil etish, barcha o‘quvchilarga bir xil mashqlar, bir xil tempi va bir xil nazorat mezonlarini qo‘llash ko‘plab holatlarda kutilgan natijani bermaydi: kimdadir zo‘riqish, kimdadir zerikish, yana kimdadir "mashq qildim, baribir o‘xshamayapti" degan motivatsion pasayish paydo bo‘ladi.

Fortepiano pedagogikasida texnik ishlash bo‘yicha klassik yondashuvlar mavjud bo‘lsa-da, zamonaviy musiqa ta'limi sharoitida individuallashtirish talabi kuchaydi. Bu talab bir tomondan o‘quvchilarning psixofiziologik farqlari (motorika tezligi, bo‘g‘imlarning elastikligi, qo‘l tuzilishi, charchash dinamikasi) bilan, ikkinchi tomondan esa o‘quv maqsadlarining turlicha bo‘lishi (kimdir ijrochilik yo‘nalishida davom etadi, kimdir umumiy musiqiy savod uchun o‘qiydi) bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan maqolaning maqsadi — musiqa maktabi fortepiano sinfida texnik mashg‘ulotlarni o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rejalashtirish va olib borishning ilmiy-amaliy modelini taklif etishdir.

Tadqiqot savollari quyidagicha ifodalanadi:

1. Fortepiano texnikasini shakllantirishda o‘quvchining qaysi individual xususiyatlari eng ko‘p ta’sir ko‘rsatadi;

2 Texnik mashg‘ulotlarni mikrotsikl asosida qanday strukturaviy tashkil etish mumkin;

3 O‘qituvchi uchun diagnostika, nazorat va aks aloqaning qanday vositalari eng samarali;

4 Mashqlarni tanlash va yuklamani dozalashtirishda qanday mezonlardan foydalanish kerak.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, u texnik mashg‘ulotlarni “mashqlar ro‘yxati” sifatida emas, balki individual diagnostika va monitorikaga tayangan pedagogik tizim sifatida ko‘radi; texnik ishlashni eshitish-nazorat, kognitiv boshqaruv va motor rejalash bilan birgalikda tahlil qiladi; hamda musiqa maktabi sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan qisqa, aniq va nazorat qilinadigan mikrotsikl modelini taklif etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab metodik manbalar mashqlarni taklif qiladi, ammo ularni qaysi o‘quvchiga, qaysi holatda, qanday nazorat bilan berish masalasini kamroq ochib beradi. Masalan, Czerny etyudlari texnik shakllanishda keng qo‘llanadi, lekin o‘qituvchi har bir etyudning “asosiy vazifasi”ni aniq belgilab bermasa, o‘quvchi uni oddiy “tez chalish”ga aylantiradi (Czerny, 1980)[4]. Shu bois, etyud bilan ishlashda 2–3 ta “vazifa pasporti” yozish (masalan, “barmoq tengligi”, “dinamik zinapoya”, “qo‘l almashtirish”) va shunga mos baholash mezonini belgilash zarur.

Maqola doirasida taklif etilgan modelning cheklovi shundaki, u asosan musiqa maktabi sinf-dars tizimiga moslangan. Yakka tartibdagi intensiv tayyorgarlik yoki ixtisoslashgan maktab sharoitida mikrotsikl mazmuni va yuklama hajmi qayta ko‘rib chiqilishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi pedagogik-amaliy yo‘nalishda qurildi va uch asosiy metodlar guruhiga tayanadi.

Birinchisi — pedagogik kuzatuv: fortepiano sinflarida texnik mashg‘ulotlarning odatiy tuzilishi, o‘quvchilarning mashq jarayonidagi xatolari, charchash belgilari, diqqatning tarqalishi, o‘qituvchi ko‘rsatmalariga javob reaksiyalari tizimli qayd etildi. Kuzatuvlar mashg‘ulot davomida “xatolar profili” (ritmik xato, notog‘ri applikatura, qo‘l zo‘riqishi, legato uzilishi, artikulyatsiya noaniqligi, dinamika tekislanishi) kabi mezonlar asosida bayonnoma tarzida rasmiylashtirildi.

Ikkinchisi — o‘quv amaliyoti tahlili: boshlang‘ich va o‘rta bosqich repertuari doirasida texnik vazifalar (gammalar, arpejlar, akkordlar, etyud va polifonik matn parchalari)ning o‘quvchi uchun qanchalik mos kelishi, qaysi vazifalar tez o‘zlashtirilishi yoki uzoq davom etishi, mashg‘ulotdagi vaqt taqsimoti (qizdirish, asosiy texnik blok, repertuar bilan bog‘lash, yakuniy mustahkamlash) tahlil qilindi.

Uchinchisi — strukturaviy rejalashtirish: texnik mashg‘ulotlar mikrotsiklga (odatda 1 hafta) bo‘linib, har kuni “maqsad–vosita–nazorat–aks aloqa” zanjiri asosida reja tuzildi. Mikrotsikl tushunchasi bu yerda sport metodikasidagi “qisqa davrli rejalashtirish” tamoyiliga yaqin: mashg‘ulotlar kichik, nazorat qilinadigan maqsadlar bilan bosqichma-bosqich murakkablashadi.

Ilmiy asos sifatida fortepiano texnikasi bo‘yicha pedagogik adabiyotlar va musiqa psixologiyasiga oid qarashlar tahlil qilindi. Xususan, G. Neuhaus ijrochilik madaniyati va eshitish nazorati masalasida “texnika — musiqiy tafakkurning xizmatkoridir” degan g‘oyani ilgari suradi; bu fikr texnik mashqni musiqiy mazmunga bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi (Neuhaus, 1988)[1]. Muallif pozitsiyasi shundan iboratki, mazkur g‘oya ko‘pincha shior darajasida qolib ketadi; amaliyotda esa texnik blok ko‘pincha repertuardan uzilib qoladi, natijada o‘quvchi mashqni “alohida majburiyat” deb qabul qiladi va eshitish nazorati sustlashadi.

Etika va chegaralar: tadqiqot ta’lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan bo‘lib, shaxsiy ma’lumotlar keltirilmaydi, siyosiy yoki diniy mazmundagi masalalar yoritilmaydi.

MUHOKAMA.

Natijalar fortepiano texnikasini rivojlantirishda individuallashtirish faqat mashqlarni “yengil” yoki “og‘ir” qilish emasligini ko‘rsatadi. Individuallashtirish — bu o‘quvchining o‘rganish mexanizmini tushunish va shunga mos nazoratli muhit yaratishdir. Masalan, ayrim o‘quvchilar tez o‘zlashtiradi, ammo tez unutadi; bunday holatda qisqa interval bilan takrorlash va mikro-maqsadlar (har kuni 1 parametr) samaraliroq. Boshqa o‘quvchilar sekin o‘zlashtiradi, ammo barqaror. Ularga esa mashqni chuqur tahlil qilish, sekin tempda “ideal model” yaratish va shundan keyin tempni oshirish mos keladi.

Musiqa psixologiyasi nuqtai nazaridan, texnik o‘sish harakat stereotiplarining shakllanishi bilan bog‘liq. Stereotip noto‘g‘ri shakllansa, keyin uni tuzatish ko‘proq vaqt oladi. Shu sababli boshlang‘ich bosqichda “tezlik”dan ko‘ra “to‘g‘ri harakat va toza eshitish” ustun bo‘lishi kerak. Bu fikr klassik pedagogik adabiyotlarda ham uchraydi: masalan, F. Chopin maktabi va Liszt maktabi an’analarida texnikani musiqiy ifoda bilan bog‘lash ustuvor bo‘lganligi qayd etiladi. Ammo musiqa maktabi real sharoitida o‘qituvchi vaqt cheklovi sabab tez natijaga intiladi va ba’zan sifatga zarar yetadi.

Individuallashtirishda yana bir muhim masala — yuklamani dozalashtirish. Kichik yoshdagi o‘quvchida zo‘riqish paydo bo‘lsa, ko‘pincha sabab “ko‘p mashq” emas, balki noto‘g‘ri koordinatsiya, ortiqcha kuch ishlatish va tana holatidagi noqulaylik bo‘ladi. Shu sababli texnik mashg‘ulotlar boshlanishida 1–2 daqiqalik “erkinlik diagnostikasi” (yelkani bo‘shatish, bilak elastikligi, barmoqlarning klaviaturaga tushish hissi) kiritilishi maqsadga muvofiq. Bu yerda Cortotning texnika bo‘yicha ishlari qiziqarli: u texnik muammolarni mayda elementlarga ajratib, alohida mashqlar orqali bartaraf etishni taklif qiladi (Cortot, 1979)[3]. Muallif munosabati: Cortotning analitik yondashuvi musiqa maktabi uchun juda qulay, biroq u haddan tashqari ko‘p elementlarga bo‘linib ketganda o‘quvchi “umumiy oqim”ni yo‘qotishi mumkin; shuning uchun har bir analitik mashq albatta qisqa musiqiy parcha yoki repertuardagi joy bilan yakunlanishi kerak.

Shuningdek, texnik ishda motivatsiya masalasi ham hal qiluvchi. O‘quvchi texnik mashqni “jazolovchi” jarayon deb his qilsa, u muntazamlikni yo‘qotadi. Buni oldini olish uchun monitoring natijalarini ijobiy tilda ifodalash, “xato”ni shaxsga emas, vazifaga bog‘lash (“sening qo‘ling yomon emas, bu joyda koordinatsiya vazifasi murakkab”), hamda tanlov elementini kiritish (mashqlar bankidan 2 variantdan birini o‘quvchi tanlashi) foydali bo‘ldi. Texnik mashg‘ulotlarni o‘yin elementlari bilan haddan ortiq bezash emas, balki maqsadni aniq ko‘rsatish va natijani ko‘rsatish motivatsiyani ushlab turadi.

Individuallashtirishning amaliy mezonlari sifatida quyidagi tamoyillar taklif etiladi:

1 har kuni bitta yetakchi parametr;

2 mashq vaqtining 60–70% sifat (tenglik, tovush, erkinlik), 30–40% tezlik va barqarorlashtirish;

3 haftada kamida bir marta nazorat ijrosi;

4 repertuarga “ko‘prik” qo‘yish;

5 charchash belgilari kuzatilganda mashqni darhol qayta formatlash (tempni tushirish, fragmentni qisqartirish, qo‘lni bo‘shatish pauzasi).

Shuningdek, individuallashtirish o‘qituvchidan vaqt va metodik tayyorgarlik talab qiladi. Mashqlar bankini tuzish, monitoring yuritish dastlab qo‘shimcha mehnat bo‘lib ko‘rinadi, biroq keyinchalik darsni rejalashtirishni yengillashtiradi.

NATIJA.

Tahlillar natijasida fortepiano sinfida texnik mashg‘ulotlarni individuallashtirish uchun 5 ta amaliy yo‘nalish ajratildi:

1 O‘quvchini diagnostik tavsiflash;

2 Mashg‘ulot tuzilmasini mikrotsikl asosida rejalashtirish;

3 Mashqlar bankini tipologik guruhlarga ajratish;

4 Xatolar profili va monitoring;

5 Repertuar bilan integratsiya.

Birinchi yo‘nalish — diagnostik tavsiflash. O‘quvchini faqat “qobiliyatli/qobiliyatsiz” kabi umumiy baholar bilan emas, balki konkret parametrlar bo‘yicha tavsiflash samaraliroq bo‘ldi: qo‘lning erkinligi (zo‘riqish tez paydo bo‘ladimi), barmoq mustaqilligi (ayniqsa 4–5 barmoqlar), ritmik barqarorlik, koordinatsiya (ikkala qo‘l sinxronligi), eshitish orqali xatoni topa olish, diqqatning barqarorligi va motivatsion tip (musobaqaga yo‘naltirilganmi, jarayondan zavq oladimi, tashqi bahoga bog‘liqmi). Ushbu parametrlar “texnik repertuarga”ga kiritilganda, o‘qituvchi mashqlar tanlashni tezroq va aniqroq amalga oshirdi. Masalan, ritmik barqarorligi past, lekin barmoqlari chaqqon o‘quvchida metronom bilan “mayda bo‘laklarga bo‘lib ishlash” ustun bo‘ldi. Aksincha, ritmi yaxshi, lekin qo‘l zo‘riqishi tez paydo bo‘ladigan o‘quvchida tempni oshirishdan ko‘ra harakat ergonomikasi, qo‘l vazni va bo‘shashish pauzalari ko‘proq natija berdi.

Ikkinchi yo‘nalish — mikrotsikl asosida rejalashtirish. Haftalik mikrotsikl quyidagi modelda samarali ishladi: 1-kun “diagnostik start” (sekin tempda sifatni tekshirish), 2-kun “ko‘nikma qurish” (applikatura va artikulyatsiya), 3-kun “barqarorlashtirish” (ritm va tenglik), 4-kun “tezlikni ehtiyotkor oshirish”, 5-kun “repertuar bilan bog‘lash”, 6-kun “nazorat ijrosi” (kuzatuv mezonlari bo‘yicha), 7-kun “aktiv dam” (yengil takror va eshitish mashqlari). Bunda har bir kunda texnik blok 10–25 daqiqa oralig‘ida, o‘quvchining yoshiga va charchash dinamikasiga ko‘ra dozalashtirildi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarda qisqa, lekin tez-tez takrorlanadigan mashqlar (intervallar, oddiy gamma fragmentlari) afzal bo‘ldi. O‘rta bosqichda esa bir mashqni maqsadli chuqurlashtirish (masalan, legato sifatini ushlab turib tempni oshirish) ko‘proq samara berdi.

Uchinchi yo‘nalish — mashqlar banki. Mashqlar banki “vazifa” bo‘yicha guruhlandi:

A. barmoq mustaqilligi;

B. tenglik va ritmik barqarorlik;

C. qo‘l vazni va tovush sifati;

D. sakrashlar va pozitsiya almashinuvi;

E. akkord va arpejlar;

F. polifonik koordinatsiya;

G. tez o‘qish va faktura tahlili.

Har bir guruhda oson–o‘rtacha–murakkab darajalar bo‘ldi. Masalan, barmoq mustaqilligi uchun Czerny etyudlaridan tanlangan fragmentlar, Hanon mashqlari, shuningdek, gamma ichida “ritmik variantlar” qo‘llandi. Hanon texnikasi ko‘p bahslarga sabab bo‘lgan: u mexaniklikka olib kelishi mumkinligi qayd etiladi (Hanon, 1990)[2]. Muallif munosabati shuki, bu tanqid o‘rinli, agar mashq eshitish nazoratisiz, tovush sifatisiz va maqsadsiz bajarilsa; biroq Hanon fragmentlari qisqa vaqtli, aniq vazifa bilan (masalan, 3-4 barmoqlarda tenglik, pianissimo nazorati) ishlatilsa, u “instrumental gimnastika” sifatida foyda beradi va repertuardagi murakkab joylarni yengillashtiradi.

To‘rtinchi yo‘nalish — xatolar profili va monitoring. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchi xatoni “biladi”, ammo qayta-qayta takrorlaydi. Bu holat ko‘pincha nazorat mezonlari aniq bo‘lmaganda yuz beradi. Shuning uchun har bir texnik topshiriq uchun 2–3 ta mezon belgilandi: Masalan, “gamma”da bir xil tovush kuchi; applikatura buzilmasligi; ritmning metronom bilan mosligi. Nazorat 1 daqiqalik “mini-test” ko‘rinishida o‘tkazildi: o‘quvchi bir marta sekin, bir marta o‘rta tempda ijro etadi, o‘qituvchi esa mezonlar bo‘yicha qayd qiladi. Haftalik monitoring o‘quvchining o‘sishini ko‘rinadigan qildi. Bu esa motivatsiyani oshirdi, chunki o‘quvchi “faqat ko‘p mashq qildim” emas, “qaysi takt yaxshilandi” degan natijani ko‘rdi.

Beshinchi yo‘nalish — repertuar bilan integratsiya. Texnik mashqlar repertuardan ajratib qo‘yilganda, o‘quvchi texnikani “mashq uchun mashq” deb qabul qiladi. Neuhaus ijrochilik tafakkurida tovush madaniyati va musiqiy ma’no birinchi o‘rinda turishini ta’kidlaydi (Neuhaus, 1988)[1]. Amaliy integratsiya uchun “ko‘prik usuli” qo‘llandi: repertuardagi qiyin joy (masalan, Alberti bas, tez passaj, akkordli yurish)dan 1–2 takt ajratib olinadi, u texnik mashq kabi variatsiyalanadi (ritmik o‘zgartirish, dinamika nazorati, qo‘l almashtirish, stakkato/legato kontrasti), so‘ng asl matnga qaytariladi. Shu tarzda texnik blok “musiqiy vazifa” bilan yakunlanadi va o‘quvchi uni ma’noli deb qabul qiladi.

XULOSA.

Fortepiano sinfida texnik mashg‘ulotlarni o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish texnik o‘sishning barqarorligi va ijrochilik madaniyatining shakllanishiga bevosita ta’sir qiladi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, texnikani rivojlantirishda diagnostik yondashuv zarur bo‘lib, o‘quvchining motorika, ritm, eshitish nazorati, diqqat va motivatsiya parametrlari bo‘yicha “texnik matn”ni aniqlash mashqlar tanlashni aniq qiladi;

Ikkinchidan, mikrotsikl asosida rejalashtirish mashg‘ulotlarni nazoratli va bosqichma-bosqich murakkablashtirishga imkon beradi;

Uchinchidan, mashqlar tizimini vazifalar bo‘yicha guruhlash o‘qituvchiga tezkor metodik qaror qabul qilish imkonini yaratadi;

To‘rtinchidan, xatolar taktini va haftalik monitoring o‘quvchi motivatsiyasini oshirib, natijani ko‘rinadigan qiladi;

Beshinchidan, texnik mashqlar repertuar bilan “ko‘prik” orqali bog‘langanda, texnika musiqiy maqsadga xizmat qiladi va o‘quvchi uchun mazmunli jarayonga aylanadi.

Amaliy tavsiya sifatida musiqa maktablarining fortepiano sinflarida texnik mashg‘ulotlar uchun qisqa diagnostika, 1 haftalik mikrotsikl reja, 2–3 mezonli mini-testlar, hamda repertuarga integratsiyalangan “analitik fragment” usulini joriy etish taklif etiladi. Kelgusi izlanishlar doirasida mashqlar tizimini raqamli formatda yaratish, o‘quvchi progressini vizual ko‘rsatkichlar bilan monitoring qilish, shuningdek, turli yosh bosqichlari uchun yuklama me’yorlarini empirik aniqlash maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Neuhaus G.G. **Ob iskusstve fortepiannoy igry**. Moskva: Muzyka, 1988. 300 bet.
2. Hanon C.-L. **The Virtuoso Pianist in 60 Exercises**. New York: G. Schirmer, 1990. 120 p.
3. Cortot A. **Rational Principles of Pianoforte Technique**. London: Oxford University Press, 1979. 256 p.
4. Czerny C. **School of Velocity, Op. 299**. Vienna: Peters Edition, 1980. 96 p.
5. Kochevitsky G. **The Art of Piano Playing: A Scientific Approach**. Evanston: Summy-Birchard, 1967. 112 p.
6. Fitts P.M., Posner M.I. **Human Performance**. Belmont: Brooks/Cole Publishing, 1967. 162 p.
7. Keller P.E. **The Psychology of Music Performance**. Oxford: Oxford University Press, 2012. 336 p.
8. Leimer K., Gieseking W. **Piano Technique**. New York: Dover Publications, 1972. 160 p.
9. Bernstein S. **With Your Own Two Hands: Self-Discovery Through Music**. New York: Schirmer Books, 1981. 240 p.
10. Gordon E.E. **Learning Sequences in Music: Skill, Content, and Patterns**. Chicago: GIA Publications, 2007. 352 p.